

LANTOS BALÁZS

A MAGYAROK HELYZETE ERDÉLYBEN – PROBLÉMÁK ÉS LEHETŐSÉGEK

Bárdi Nándor – Éger György – Filep Tamás Gusztáv (szerk.): *Magyarok Romániában (1990–2015). Tanulmányok az erdélyi magyarságról. Kriterion Könyvkiadó: Kolozsvár, 2020. 354 oldal*

A könyv a Romániában élő magyarok helyzetét elemzi annak legfőbb – demográfiai, nyelvhasználati, jogi, gazdasági, politikai, oktatásügyi – aspektusaiból részletes történeti és számszaki analízisekkel.

A Romániában élő magyarság helyzetének bemutatására vállalkozó egyetlen írás sem lehet teljes értékű a történelmi keretek általános áttekintése – Trianon, a világháborúk és Ceaușescu diktatúrája – nélkül. A könyvet indító történelmi összefoglalás emellett bevezet a csak e területre – a szó földrajzi és diszciplináris értelmében – jellemző terminológiába, amely szintén nélkülözhetetlen a téma megértéséhez. Pusztán a Romániában élő, a két világháború között megszokott „nemzeti kisebbség”-nek nevezett, majd a világháború utáni „együttélő nemzetiség”-en keresztül az 1984 utánra fokozatosan „magyarul beszélő román dolgozó”-vá váló magyarságot jelölő titulusok változása is világosan mutatja annak fontosságát, hogy miért van szükség olyan átfogó munkákra, amelyek e könyvhöz hasonló alaposítással elemzik a határon túli magyar kisebbségek helyzetét.

A demográfiai áttekintésben a területi megoszlás, asszimilációs folyamatok és a migráció egyértelműen elvárható, nagyobb lélegzetvételű elemzése mellett helyet kapott a magyar nők termékenysége, a születésszabályozó módszerek (abortusz, fogamzásgátlás) magyar, cigány és román lakosságra gyakorolt hatásai, valamint a census fogalommagyarázata, a népszámlálás metodikája, politikai felhasználása és a korabeli környező nagyhatalmak gyakorlatának említése is.

A nyelvismeret/nyelvhasználat részre nem jellemző a történeti áttekintés és a fogalommagyarázat. Ez a rész kiemelten fontos, hiszen az anyanyelv megőrzése alapvető fontosságú egy tetszőleges, az anyaországtól elszakadt kisebbség hosszú távú megmaradása,

kultúrájának csorbíthatatlansága szempontjából. A tisztánlátás végett ezért lényeges a fejezetvégi áttekintés; a jelenlegi helyzet, benne a nyelvhasználat feltételeit biztosító jogi normák hiányosságainak és pozitívumainak összefoglalója. A téma jelzett fontossága miatt mindenképpen utalni kellene arra, hogy milyen módon alakul a magyar és a román nyelv együttélése; hogyan hat egymásra, keveredik a két nyelv, vesz át szavakat, kifejezéseket a másiktól – röviden: a „*batártalanítás*”-nak nevezett jelenség helyi leírása, mértéke. Emellett ennél a résznél figyelhető meg a könyv egyik negatívuma, a frissesség hiánya. A médiafogyasztás elemzése során csupán az említés szintjén szerepel a széles sávú internet-lefedettség; valamivel részletesebben csak a nyomtatott médiumok, a tévé és a rádió arányával foglalkozik, amelyek az internethasználat mellett már nem tekinthetők meghatározónak a médiafogyasztás szempontjából, mindezt pedig demográfiai bontás, táblázati megjelenítés nélkül – 2012-es adatok alapján. Azóta pedig nagyot változott a világ.

A „*jogi keretek*”-kel foglalkozó rész ismét történelmi áttekintéssel vezeti fel a témát, itt fontos a román állam mindenkori hozzáállásának taglalása a kisebbségekhez. Ennél a résznél jelenik meg az egyik legkiemelkedőbb módon a magyar kisebbség hátrányos helyzete a jogi szabályozások elmélete és gyakorlata közti különbség részletes bemutatásán keresztül. Ennek lezárását a nyelvhasználattal foglalkozó rész adja, és szerepel benne az a mondat, amely az előző, ennek a témának szentelt részből hiányzik: „*a nyelv egyben identitást teremt*”. És itt jelenik meg a könyv fontosságát jelentő, a magyar kisebbség nehézségeit mutató megállapítás az anyanyelv hivatalos használatról: amit a románok kértek az első világháborúig Erdélyben, azt az egyesülés után nem biztosították a kisebbségnek – és azóta is az „*alacsony mércét*”, a megadható minimumot tartják szem előtt.

A gazdasági elemzés egyik erőssége az etnikai gazdaság kiterjedt külföldi forrásanyagon alapuló, általános bemutatása, amely szinte egy külön, az eredeti témafelvetéstől független gazdaságtudományi tanulmányként is megállná a helyét. Ebben a részben körvonalazódik, hogy a korábbiakban – leginkább a joggyakorlat esetében – megjelenő magyar–román-feszültség a gazdaság tekintetében az egymásrautaltság okán kevésbé hangsúlyos; a gazdasági folyamatok és a közös érdek gyakran elmoszák az etnikai különbségeket. Részletesen kitér a nyelvhasználatból és a nyelvtudásból származó gazdasági különbségekre – bár ebben az esetben a román nyelv ismeretéről és az ebből származó esetleges előnyökről és hátrányokról esik szó. A gazdasági elemzés esetében a nyelvismeret egyik fő kulcsszava a karriertervezés, karrierorientáció, illetve a (román) nyelvi környezetnek való kitettség csökkenése, valamint a karrierlehetőségek ezzel együtt járó beszűkülése, és ennek következményeképpen a magyarok növekvő jövedelemhátránya.

A kisebbségek életében lényegében minden helyzetnek van nyelvi-etnikai aspektusa is, ezért a nyelvhasználat kérdése – a magyar és a román is – visszatér mindegyik területnél más-más szempontból vizsgálva, és ezzel egyértelművé téve, hogy a téma megérdemel egy

alaposabb elemzést az esetleges folytatás során. A társadalmi (kapcsolati) tőkét tárgyaló rész ismét egy külföldi forrásanyag általános összefoglalóján alapuló, a nyelvhasználat egy újabb aspektusának (aláhúzva a témáról korábban leírtakat) elemzését tartalmazza, kifejezetten a szakmában jártasoknak szóló táblázatokkal fűszerezve. Ez a rész jól egyensúlyozza ki a laikusoknak és a szakmának szóló információkat, nagyon sokoldalúvá, többdimenzióssá téve a téma megközelítését, amely amúgy a könyv egészére jellemző. A téma összegzése – a vonatkozó politikai hatások és az etnikai gazdaságra jellemző tőkefajták kiemelése mellett – egyértelműsíti a nyelvi különbségek meghatározó gazdasági szerepét, valamint a további elemzések fontosságát e tekintetben.

Talán a legösszetettebb téma a magyar közösség politikai entitásként való bemutatása, belső és külső (kisebbségpolitikai és társadalmi) elfogadottságának elemzése, illetve mindezzel szoros összefüggésben – mint a téma megkerülhetetlen tényezőjének – az RMDSZ szerepének bemutatása, a köré csoportosult egyének, szervezetek vonatkozásával együtt. Ebben szintén nem megkerülhető módon említésre kerülnek az RMDSZ tevékenységével kapcsolatos lehetséges visszásságok is, végig éreztetve, hogy egy olyan különösen nehéz politikai-társadalmi színtéren kellett és kell helytállni a politika szereplőinek, amelyben nem lehetséges mindenkinek egyformán tetsző megoldásokat találni. A konklúzió iránya azonban, ha nem is sarkalatos, de egyértelmű. Hasonlóképpen megkerülhetetlen eleme a téma tárgyalásának az autonómia kérdése, annak gyökereivel, átpolitizáltságával. 2014-ben hozta nyilvánosságra az RMDSZ *A romániai Székelyföld autonómiastatútumát*, amelyben a politikai szempontok gyakran írták felül a szakmaiakat. Azzal a fontos megállapítással zárul a kérdés, hogy – noha 1991 és 2014 között 16 autonómiatervezet látott nyilvánosságot, több komplex törvénycsomaggal együtt – 2014-ig nem jött létre egy mindenki (a nemzetközi, de legfőképpen a román közösség) előtt felvállalható jövőképe Székelyföld lakóinak, amelyben egyértelmű a felelőssége az RMDSZ-nek, ezzel döntve el a párt működésével kapcsolatos, fentebb jelzett „*pro és kontra*” vitát.

A magyar–román politikai önkép, valamint a magyar kisebbség a magyar, illetve a román nemzettel való kapcsolatának részletes elemzése elengedhetetlen ugyan, de nem tartalmaz váratlan meglátásokat; ennek a vezérgondolata egyértelműen a romániai magyar kisebbség románok általi elfogadottságának alacsony – és csökkenő – szintje. A magyar szervezetek a különböző választásokon való eredményeinek számszerű, több oldalas, táblázatos összefoglalása ismét a témában elmélyedni kívánóknak spórolhat meg nem csekély kutatási időt.

Még mindig a politikai elemzésnél maradván a könyv szükségszerűen kitér az anyaország nemzetpolitikájára vonatkozó bal- és jobboldali megközelítés ellentmondásaira. Ebben közelebbről taglalja a Fidesz határon túli szerepvállalását, az erdélyi magyar közösség meghatározó alakjainak a magyar belpolitikával kapcsolatos megnyilvánulásait, és kitérve a kettős

állampolgárságot övező kétségekre, illetve árnyalva az anyaország Fidesz-kormányzás alatti egyértelmű támogató hozzáállásával szemben megfogalmazott (hozzáteszem: Magyarországon élő magyarként nehezen megítélhető valóságtartalmú) ellenvéleményeket. Ezek egyik alapvetése, hogy Magyarország közeledése tovább nehezíti az amúgy is szétszakadozó romániai magyarságnak a román lakossággal való békés együttélésre mutató, eleve rendkívül nehéz helyzetben lévő törekvéseit.

Érdekes zárszó a politika témájához az RMDSZ – a politikai eliten belüli megosztottsága ellenére – a kettős állampolgársággal kapcsolatos támogató hozzáállása – egyszersmind tovább árnyalva a párt tevékenységével kapcsolatos megítélést.

Az oktatásügy elemzése az egyik központi problémaként jelöli meg, hogy nincs a témának egyértelmű felelőse, illetve hogy a jelenlegi hálózatos működésnek nincs koordináló testülete, a kisebbségi nyelveken oktató iskolákat érintő stratégiaalkotásnak gazdája. Ebben kitérve a pozitív diszkrimináció és az autonómia elméleti és gyakorlati működése jellegzetességeinek bemutatására, illetve a magyar nyelvű oktatásban résztvevők száma folyamatos csökkenésének egyértelmű tendenciájára.

Ehhez fontos megemlíteni, hogy a romániai közoktatásban résztvevők teljes száma nagyobb arányban csökken, tehát a magyarok aránya a közoktatásban résztvevők teljes számához képest nő. A kisebbségi oktatás szabályozására vonatkozó 2011-es törvény pedig jóval kevésbé diszkriminatív, mint az addig érvényben lévő 1995-ös. A kisebbségspecifikum az óvodai nevelésben jelenik meg először, de az elemzés nem tér ki annak értékelésére; az általános iskolai oktatás számszaki elemzésének konklúzióját azonban már egyértelműen az „*aggasztó*” jelzővel határozza meg.

A felsőfokú oktatásra a szegényes és egyoldalú magyar nyelvű szakkínálat jellemző, ahol a legnagyobb hiányosságok a mérnöki és az agrártudományi képzések tekintetében mutatkoznak. Viszont a magyar nyelvű egyetemi hallgatók száma 1992 és 2011 között hozzávetőleg megháromszorozódott, és 38,4%-ban az anyanyelvükön tanulnak. Az oktatás hosszú távú fejlesztéséhez tehát hiányoznak a felelősök, a belső folyamatok megfelelő elemzéséhez és a célmeghatározáshoz a megfelelő indikátorok.

A következő, a vallási életet elemző fejezet alapján a rész bevezetőjeként elmondható, hogy a vallás az erdélyi magyarok számára kiemelt közösségmegtartó szereppel bír. Általános érvényű megállapítás pedig, hogy az erdélyi magyarok szinte kivétel nélkül egyháztagok és istenhívők. Érdekes, hogy míg a vallást a fejezet már az első mondatában „*kiemelkedően fontos társadalmi gyakorlat*”-nak nevezi, és amely funkciója a könyv szempontjából is kiemelt jelentőségű, e funkció a fejezet során nem vagy csak marginálisan kerül kifejtésre.

Egy (az utolsó) alfejezet kitér az egyházak társadalmi intézményeire, amelyek például az óvodától az egyetemig lefedik a képzési feladatokat, ahol komolyan támogathatnák a román közoktatás magyarokat érintő, a korábbi fejezetben taglalt hiányosságait, míg a téma elvetületére egyáltalán nem tér ki a fejezet. Ugyanakkor a fejezet elején két táblázat is foglalkozik a hívők spirituális preferenciáinak számszaki összehasonlításával, például a pokolban vagy a reinkarnációban való hitvallások szerinti százalékos összehasonlításával – amely egy ilyen munkában nehezen értelmezhető, és a könyv politikai-társadalmi-gazdasági ívéből meglehetősen kilóg; az elemzés nem is szolgál magyarázattal az említett adatok szerepeltetésének fontosságáról.

A közösségszervezés egy fontos területét, a médiát, a médiafogyasztási szokásokat szintén elemzi az utolsó fejezet. Itt megismételném a nyelvhasználatról foglalkozó fejezet médiafogyasztással kapcsolatos alfejezeténél tett megállapítást: a nyomtatott média, illetve a tévénével/rádiózással kapcsolatos elemzések felülreprezentáltak, ezzel összefüggően az információk nem elég frissek, illetve a médiafogyasztás életkorok szerinti bontása is hiányzik, amely nélkül egyszerűen értelmezhetetlenek az internetfogyasztási táblázat adatai. Utóbbi 2015-ben 75%-ot ad meg a Facebookot használók arányára, de 36,8%-ot az internetet szórakozásra használókra, miközben a kettő között egyértelmű átfedés van. Ezek mellett nehezen értelmezhető az „*online médiafogyasztás; hírfigyelés*” 25%-a – teljesen mellőzve, hogy az a „25%” hogyan oszlik meg például a 18–24, a 40–49 vagy a 65 év feletti korosztályai között – miközben már általánossá vált az okostelefon-használat. Mindezek létjogosultsága egy 2020-as kiadású könyvben nehezen értelmezhető – kordokumentumként megfelelőek, de csorbult a könyv használhatósága. Az összefoglalásban pedig a magyar nyilvánosság „*mély regionális tagoltságát*” a „*magyar politikai osztály és a közéletre befolyással levő tágabb elit kudarcának*” tekinteni, amiért annak nem sikerült életképes napilapot, rendszerben működő rádiókat és nem kielégítően működő Erdélyi Televíziót szerveznie, nem tűnik megokoltnak.

Mindezekkel együtt a könyv gazdag ismeretanyagot kínál a témát alaposan megismerni vágyóknak történelmi áttekintésekkel, fogalommagyarázatokkal, pontos számadatokkal tartalmazó táblázatokkal, amelyek között csupán a téma iránt érdeklődők és az azt mélyebben értő szakemberek is találnak hasznos támpontokat. A könyv rengeteg kérdést fogalmaz meg és hagy nyitva mindazoknak, akik tovább szeretnék gondolni az elemzett témákat, legyenek azok politikusok, szociológusok, tanárok – vagy éppen laikusok. Általában véve azonban elmondható, hogy a könyv minden érdeklődő számára közelebb hozza és érthetőbbé teszi a romániai magyarság mindennapjait és problémáit. A könyv legnagyobb részére jellemző alapos elemzések segíthetnek a döntésképes olvasóknak válaszokat találni a nyitott kérdésekre is.